

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У сучасній педагогічній науці одними із найголовніших є проблеми особистісно зорієнтованого навчання й виховання. Реалізація та ефективність розв'язання цих проблем у практиці школи великою мірою залежить від особистості вчителя.

Аналіз ідей прогресивних діячів минулого й сучасного дає можливість підтвердити цю думку.

Вимоги до особи та діяльності вчителя були предметом дослідження видатних педагогів Я.Коменського, К.Ушинського.

Я.Коменський писав, що вчитель повинен так працювати, щоб його учень не сидів на уроці без думки в голові й без справи (діла) в руках, вчитель повинен учити всіх і вчити добре [2].

А К.Ушинський висловив ще конкретнішу думку: „Воспитатель, стоящий вровень с современным ходом воспитания, чувствует себя живым деятельным человеком великого организма борющегося с невежеством и пороками человечества, посредником между всем, что было благородного и высокого в прошедшей истории людей, борющихся за истину и благо. Он чувствует себя живым звеном между прошедшим и будущим... его дело, скромное по наружности, – одно из величайших дел истории” [20, 28-29]. Видатний педагог був переконаний, що вчителів ми „ввіряємо моральність і розум наших дітей, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни” [20, 201].

Послідовники К.Ушинського, відомі словесники В.Стоюнін, В.Водовозов, В.Острогорський, Ф.Буслаєв, Х.Алчевська були палкими пропагандистами мистецтва слова як засобу суспільного, громадянського і естетичного виховання. Основні професійні риси вчителя-словесника чітко виділяв В.Острогорський. У своїй книзі „Бесіди про викладання словесності” він підкреслював, що крім загальноосвітньої підготовки (з логіки, психології, філософії, естетики) і глибоких фахових знань (з мови, історії літератури, методики) учитель літератури повинен мати критичне мислення, дар слова, поетичне сприймання, уміння виразно читати і розповідати [4, 9].

Вимоги до професійних якостей словесника осмислювались і поглиблювались багатьма відомими педагогами, які, враховуючи потреби школи в нових історичних умовах, виробляли нові вимоги до фахової підготовки вчителя.

Учителям української мови і літератури в українських школах виняткового значення надавали громадівці, зокрема, М.Драгоманов, Н.Науменко, О.Лотоцький, Б.Грінченко, Я.Чепіга та інші. Вони зауважували: “Педагогові більше, ніж кому іншому потрібне самовдосконалення. Без таких чеснот, як справедливість, доброта, терпіння, любов, учитель перетвориться на ремісника, не зможе реалізувати свого призначення, стане губителем дитячих душ, а не їхнім наставником, дороговказом” [6, 39-43].

Коментуючи вимоги В.Острогорського до вчителя-словесника, Т.Бугайко та Ф.Бугайко конкретизували ряд положень. Вони зазначали, що сучасний вчитель повинен досконало володіти навчальним предметом не тільки в межах шкільної програми, “а в усіх розгалуженнях, у зв’язках із спорідненими галузями знань” [1, 55].

Цінні думки про високе покликання вчителя літератури знаходимо у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Великої уваги Василь Олександрович надавав культурі емоцій учителя, що полягає у здатності адекватно реагувати на різні педагогічні ситуації, дотримуючись морально-етичних норм. Як і А.Макаренко, він вважав, що вміння володіти собою і разом з тим бути щирим з дітьми є одним з найбільш необхідних учителю. За переконанням педагога, емоційно-естетичною серцевиною особистості вчителя було його співпереживання душевному стану дитини. Завдання вчителя – відчути серцем емоційний стан учнів та у відповідності з ним настроїтись на плідотворне спілкування, підкреслював учений.

На думку В.Сухомлинського, педагогічна діяльність учителя, зокрема вчителя літератури, пов’язана з творчістю. Це зумовлено тим, що сам об’єкт виховання – дитина – завжди знаходиться у стані формування, змін. Учитель у своїй діяльності постійно постає перед необхідністю пошуку шляхів досягнення досконалості. Василь Олександрович вважав, що творчість виникає тоді, коли народжується бажання бачити свою працю та її результати кращими, ніж вони є зараз. Педагогічна творчість словесника – це сплав майстерності з почуттям краси мети, краси процесу праці.

Вивчення архівних джерел і спогадів колег В.Сухомлинського показує, що однією із найголовніших складових педагогічної майстерності вчителя він вважав мовну культуру. На його думку, культура мови – вельми змістовне

поняття, яке включає вимоги емоційної забарвленості та яскравої й логічної досконалості мови. Кожен учитель, незалежно від того, який предмет він викладає, повинен обов'язково досконало володіти мовою, всіма її багатствами. Ці вимоги в діяльності В.Сухомлинського поєдналися з боротьбою проти безграмотності, хаотичності мови, штучної красномовності. Серед умов дієвості слова, виділених вченим, виділимо емоційну культуру учителя, різноманітність форм звертання до дітей. Великий педагог пропонував учителям мандрувати до “джерела думки і слова” – у природу, розвивати вміння описувати її красу, читати художню літературу, збирати бібліотеку.

У Павлівській школі створений своєрідний мовний кодекс для вчителів, в якому наголошувалось:

а) бездоганна, чиста українська мова вчителя, мова, для якої характерна нетерпимість до скалічених слів і примітивізмів... Чуття слова учня виховується передусім чуттям слова вчителя;

б) бесіди про слово. Треба проводити бесіди про найяскравіші картини, образи, в яких розкривається емоційне багатство слова. Ось ці образи-картини: Вечірня зіронька. Пташки відлітають у вирій. Біля ставка на світанку. Осінне вбрання саду. Веселка...;

в) особливу увагу треба приділяти класичним образам літератури, кожен з яких є справжньою перлиною рідної мови: Між ярами над ставами верби зеленіють. Сонце заходить, гори чорніють...;

г) любов – це почуття; виховувати любов до рідної мови – означає утверджувати почуття захоплення, здивування, схвильованість. Треба розкрити перед серцем і пам'яттю дитини внутрішнє багатство, емоційну наснагу слова...;

г) емоційні відтінки слова доходять до дитини найкраще в казці. Казка – це віконце, через яке промінь рідного слова проникає в душу дитини і назавжди залишає глибокий слід;

д) творчість дитини починається з казки. Треба вчити дітей складати казки. Велике значення у вихованні любові до рідної мови відіграє складання творів про те, що дитина бачить, думає...

е) читання і запам'ятовування найкращих творів рідної мови й літератури. Треба домогтися того, щоб діти прочитали “Кобзар”, вірші Лесі Українки, оповідання І.Франка, А.Тесленка, І.Нечуя-Левицького, Панаса

Мирного, А.Головка... Учні 1–4 класів мусять завчити щонайменше по 10 віршів Т.Шевченка;

є) Особливе місце в вихованні любові до рідного слова займає лірична поезія... Буває, що один яскравий образ, що запам'ятався в заученому напам'ять вірші, супроводжує нас все життя, несе в собі глибокі емоції, які надають слову особливого звучання [8].

Невід'ємною складовою частиною педагогічної майстерності вчителя В.Сухомлинський вважав його художньо-естетичну діяльність. Із свого педагогічного досвіду він знав, що дієвий вплив на естетичну освіту та виховання школярів справляють знання й уміння вчителя в галузі художнього слова, музики, образотворчого мистецтва та народної творчості. Його увагу постійно привертала виховні можливості українського фольклору. Особливе місце у вихованні він відводив казці, яка активно розвиває духовне життя дитини, її почуття, фантазію, розум. Казка допомагає учителю через красу рідного слова донести до дітей духовне багатство народної творчості, розвинути інтелектуальні, морально-естетичні сили дитячої душі. Читання казки вимагає від учителя володіння мовною культурою, артистизмом, фантазією. Значне місце у формуванні педагогічної майстерності вчителя, за В.Сухомлинським, займає народна пісня, що є одночасно і жанром фольклору, і виховним засобом народної педагогіки. Її використання підсилює дію на свідомість школярів, допомагає вчителю більш наочно і переконливо розкрити зміст матеріалу, сприяє глибшому засвоєнню. В.О.Сухомлинський радив педагогам використовувати у вихованій роботі народні ігри, прислів'я, загадки.

Педагогічна культура вчителя, на думку В.Сухомлинського, – це естетика його зовнішнього вигляду, стиль одягу і зачіски. Девізом вихователя повинна бути відповідність зовнішньої елегантності внутрішньому благородству, зовнішньої скромності – внутрішній гідності. Василь Олександрович накреслив два основних шляхи формування педагогічної культури вчителя. Перший передбачає засвоєння вчителем через спеціальну освіту й самоосвіту знань з естетики та мистецтвознавства, методики виховання і формування у нього вмінь художньо-естетичної діяльності. Другий вимагає творчої реалізації вчителем у навчальному процесі набутих знань і вмінь, пошуків нових форм їх поглиблення і розвитку.

Вивчення в архівах шкільної документації, маловідомих праць В.Сухомлинського, рукописного журналу “Педагогічна думка” та інших матеріалів свідчить, що педагогічна підготовка вчителів Павлиської школи здійснювалась різними формами і засобами, більшість яких носили творчий,

новаторський характер. Багаторічний досвід роботи директором сільської школи привів В.Сухомлинського до висновку, що учителі і учні становлять єдиний загальношкільний колектив, головною цінністю і рушійною силою якого є індивідуальність кожного його члена. Він закликав молодих директорів відкривати неповторні риси кожного вчителя, і, виходячи з цього, будувати систему роботи з колективом [13].

У Павлиській школі було заведено, що директор і завуч в особистих бесідах з'ясовували рівень освіченості вчителя, його можливості та здібності, давали поради щодо удосконалення педагогічної підготовки. Багата особиста бібліотека директора Павлиської школи завжди була у розпорядженні колег. За спогадами вчителів, Іванової О.О., Лисака Я.І., Скочко В.О. він часто робив їм дарунки, замовляючи на їх ім'я у системі "Книга поштою" методичну та мистецтвознавчу літературу, давав змогу відвідати якомога більше уроків та виховних заходів у досвідчених колег.

Вивчення шкільної документації, яка зберігається у Педагогічно-меморіальному музеї В.Сухомлинського, показує, що колективними формами методичної підготовки вчителів Павлиської школи директор вважав роботу педагогічної ради, методичних об'єднань, психологічного і спеціального семінарів. На засіданнях педагогічної ради розглядались питання удосконалення навчально-виховного процесу, культури поведінки вчителів і учнів, художньо-естетичного оформлення шкільних приміщень [6]. Особлива увага приділялась культурі взаємовідносин у шкільному колективі, підвищенню рівня педагогічної і мовної культури вчителів.

У 1958 р. завучем Я.Лисенком була запропонована нова цікава форма роботи. Вчителям української мови радилося вивчати з учнями місцевий діалект, зокрема відхилення від літературних норм, що сприяло „очищенню” мови вчителів і учнів. Поряд з цим, з метою подолання недоліків мовної культури вчителів було організовано семінар виразного читання, яким керувала Г.Сухомлинська. Вчителька К.Жаленко розповідає, що на заняттях також приділялась увага елементам постановки голосу, міміки, сценічних рухів [8, арк. 8-12].

Із середини 50-х рр. у школі склалася традиція: кожний учитель протягом навчального року працював над питанням педагогічної теорії, пов'язаним з його практичною діяльністю. Наприклад, учителі М.Гончаренко, Г.Нестеренко, В.Осьмак, досліджували такі питання, як роль природи в естетичному вихованні; виховання у школярів почуття краси праці; література як засіб естетичного виховання; роль естетичних почуттів у вихованні дітей та інші. За результатами досліджень розроблялись методичні рекомендації та

статті. У Педагогічно-меморіальному музеї зберігаються складені з таких матеріалів рукописні журнали “Педагогічна думка”. Вивчення їх змісту свідчить про глибокі знання вчителів у галузі теорії та методики освіти, а описаний досвід відзначається пошуками нестандартних форм естетичного виховання дітей.

Аналіз протоколів психологічного семінару, керованого В.Сухомлинським, демонструє широкий спектр обговорюваних учителями питань загальної, вікової, педагогічної та соціальної психології. Значну цінність мають доповіді В.Сухомлинського, присвячені навчально-виховному процесу і морально-естетичним особливостям педагогічної праці: повазі до особистості вихованця, визнання за ним права на суверенітет його духовного світу [10].

У Павлиській школі пропагувалася літературна творчість учителів. Педагог-новатор вимагав, щоб учитель не просто пояснював учням як написати переказ чи твір, а й обов’язково демонстрував зразки власної літературної творчості. Літературна творчість учителів використовувалася і в позаурочній роботі у керівництві літературними гуртками у середніх та літературно-творчими у старших класах, гуртками художнього слова, драматичними колективами, театром казки. У школі плідно працювали вчительський хор і оркестр, у складі якого було п’ятеро педагогів.

Аналіз архівних матеріалів, шкільної документації, спогадів колег та учнів В.Сухомлинського свідчить, що особливого значення в діяльності вчителів він надавав використанню українського фольклору. Українські пісні та обробки народних мелодій входили до репертуару вчительського хору та оркестру. Багато народних казок, легенд, прислів’їв, загадок, ігор розучували вчителі з дітьми під час підготовки до традиційних свят: свята матері, свята урожаю, свята квітів. Улюбленим місцем занять і відпочинку школярів була кімната казки. Показово, що в її оформленні, як і у виготовленні майже всієї шкільної наочності, брали участь учителі разом з учнями.

“Школа – це насамперед учитель. Особистість учителя – наріжний камінь виховання”, – підкреслював В.Сухомлинський [13, 541].

Справжнім прикладом виховання високих громадських почуттів були уроки самого Василя Олександровича, на яких він своїм гарячим пристрасним словом виховував любов до рідної мови, рідного краю, любов до всього прекрасного на землі.

На думку видатного педагога, викладати літературу повинні найздібніші, найталановитіші учителі. „Бо це не просто передача знань, – зазначав педагог

– практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Виховання розуму, формування строю мислі, копівки ліплення і різьблення найголовніших рис духовного обличчя людини... Викладання літератури – це людинознавство, бо воно є найміцнішим і найтоншим доторканням до серця дитини” [3, 1].

Вивчення рідної мови й літератури в школі завжди було в центрі уваги В.Сухомлинського. насамперед тому, що він був сам учителем української мови та літератури. Основною умовою успіху у викладанні цього предмета вчений вважав любов до слова. Василь Олександрович, крім української та російської мов, знав німецьку, французьку, болгарську, чеську та словацьку мови. У мові великий педагог вбачав могутній чинник становлення всебічно розвиненої особистості. Звертаючись до словесників, він переконливо зазначав: „Через посередництво слова дитина стає сином народу – ось у чому наша місія вихователя... За маленькою шкільною партою твориться народ” [3, 43].

Василь Олександрович постійно досліджував проблему професійних якостей учителя взагалі, і вчителя-словесника зокрема. У працях “Суспільство і вчитель”, “Педагог – колектив – особистість” він переконливо довів важливу думку, що стосується змісту навчання й професійних якостей учителя. Ці положення особливо актуальні сьогодні, коли відбувається реформування змісту освіти в Україні. Педагог називав такі основні вимоги до вчителя та процесу навчання:

- основи наук треба викладати так, щоб вони несли в собі людяність, проникали в душу вихованців;

- людинознавством має бути пройнята вся навчально-виховна робота навчальних закладів усіх рівнів – від дошкільних установ до вищих навчальних закладів;

- авторитетному вчителю треба досконало знати свій предмет, глибоко любити його, поєднувати в своєму серці цю любов з любов’ю до дитини [16, 113-114].

В.Сухомлинський вбачав у справжньому вчителеві непересічну, духовно багату, творчу людину, яка може “виражати себе як особистість, розкривати свій внутрішній світ перед людьми” [9, 298].

На думку Василя Олександровича, словесник повинен передусім жити багатим, ідейним життям. Лише тоді він зможе по-справжньому виконати ту високу місію виховання підрастаючих поколінь, яку покладає на нього народ. Такий учитель, який сам постійно духовно збагачується, “щодня відкривається перед допитливим юним розумом і полум’яним серцем якоюсь новою гранню” [13, 542]. В.Сухомлинський закликав учителів дбати про те, щоб їх вихованцям було що в них відкривати. “Якщо ж, – застерігав він, – ви кілька

років однаковий, якщо минулий день нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати обридлим і навіть ненависним. Як вогню бійтесь інтелектуального закріплення” [13, 542].

В одному з листів до вчителя Д.І.Фартушняка із с.Підвисокого Кіровоградської обл., з яким В.Сухомлинський потоваришував після Всесоюзного з'їзду вчителів (1968 р.), педагог писав: “Я поважаю в вас невтомного трудівника, жадобу до знань, повнокровне, багате духовне життя. Саме таким мені уявляється ідеал учителя” (Особистий архів).

За переконанням В.Сухомлинського, справжній учитель-словесник – той, хто володіє високою мовною культурою, пристрасно любить рідне слово і вміє виховати любов до нього у своїх учнів, проводить хороші, змістовні уроки, пройняті високими патріотичними почуттями. В учителя, який вміє цікаво організувати урок, діти також відрізняються допитливістю, працьовитістю.

За роки багаторічної педагогічної праці в школі Василь Олександрович переконався, що у того вчителя, який закоханий у свою працю, не може бути хаотичною думка і сухою мова.

Однією з основних умов педагогічної культури великий педагог назвав глибоке знання вчителем свого предмета. Якщо вчитель знає тільки те, що треба подати в даний момент учням, і в центрі уваги тримає не методи педагогічного впливу, а зміст навчального матеріалу, докладаючи всіх знань, щоб пригадати хід викладу, то такий виклад діти не сприймуть ні розумом, ні серцем. За твердженням Сухомлинського, чим вільніше вчитель володіє мовним матеріалом, чим більша емоційність його викладу, тим менше часу доведеться учневі тратити за підручником.

В.Сухомлинський був глибоко переконаний, що добре знає свій предмет лише той вчитель, який багато і систематично читає. Він дотримувався думки, що кожний учитель, ким би він не був за спеціальністю, також повинен бути словесником, бо вчить він не тільки хімії, ботаніки чи математики, а насамперед культури думки, досконалості володіння словом.

Мова вчителя – показник його педагогічної культури, професійної майстерності. Якщо вчитель не володіє словом, то він не може навчати любові не тільки до мови, до літератури, а й до географії, історії. Про це Василь Олександрович говорив на засіданні психологічного семінару, зокрема, він підкреслював: “Оволодіння культурою слова – один з найважливіших показників загальної педагогічної культури вчителя. Ми мусимо докладно володіти інструментом мислі” [7, 3].

Успішне навчання і виховання дітей неможливе без філологічної ерудиції учителя. Уроки багатьох предметників нудні не тому, що вони повідомляють нецікаво істини, теореми, формули, а тому, що ці вчителі не володіють словом, не здатні окрилити думку, знайти образний вислів чи порівняння у доведеннях і висновках. “Найбільша біда окремих вчителів – бідність словника, – зазначав В.Сухомлинський, – невміння знайти в багатющій скарбниці рідної мови необхідне слово, щоб точно висловити думку. Серйозним недоліком є невміння відчувати поетичну грань слова, невміння розкрити перед учнями його красу... Ми забуваємо, що кожне слово несе в собі не тільки значення, смисл, а й його красу, поетичність” [7, 9].

У статті “Слово про слово” В.Сухомлинський дає слушну пораду педагогам: “... якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник у дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу” [15]. Педагог застерігає, що дитину неможливо виховати без любові, а любов не обмежується лише клопотаннями та контролем за успіхами у навчанні. Вона вимагає поваги дитинства і допомоги в її всебічному, гармонійному розвитку. Діти тягнуться до того, хто сам тягнеться до них, хто знаходить щастя і насолоду у спілкуванні з ними. Справжній учитель – це людина, яка безмежно любить дітей, вірить у те, що кожна дитина може стати особистістю.

“Учитель – це не тільки той, хто передає учням знання та вміння, – писав В.Сухомлинський. – Це передусім той, у кого дитина, як у батька і матері, вчиться жити. Діти пізнають світ головним чином через поведінку тих, хто піклується про них, кого вони щодня бачать поруч, хто ставить перед ними вимоги” [17].

Василь Олександрович вважав, що кожен учитель у своїй діяльності повинен бути творчим: уміти складати сценарії свят і вечорів, інсценізувати літературний твір, писати твори, залучати учнів до літературної діяльності, володіти навичками виразно-художнього читання.

Отже, за В.О.Сухомлинським, учитель літератури повинен володіти такими професійними якостями:

- високою моральністю;
- широкою ерудицією;
- професіоналізмом;
- інтелігентністю;
- розвиненими естетичними смаками;

- навиками ораторського мистецтва;
- певним артистизмом.

Окрім цього, словесник повинен мати достатню психологічну підготовку, вміння встановлювати дружні, доброзичливі контакти з класом і кожним окремих учнем, залучати учнів до співпраці, співтворчості, шанобливо ставитись до особистості учнів, до їхніх поглядів на художні твори, зображені в них життєві явища. Професійні якості й навички учителя літератури реалізують у його діяльності, за В.О.Сухомлинським, такі функції: конструкторську, організаційну, комунікативну та дослідницьку. Всі ці сторони діяльності вчителя тісно пов'язані між собою і спрямовані на навчання, виховання і розвиток особистості його вихованців.

Конструкторська функція вчителя-словесника пов'язана передусім із рідними видами планування літературного матеріалу, що вивчатиметься на уроці, із добором ефективних методів і прийомів роботи з художнім твором, розробкою позакласних і позашкільних заходів із літератури.

Організаційна функція реалізується у процесі планування та роботи над засвоєнням учнями нових знань. Учитель планує й організовує практичну роботу над виробленням у школярів відповідних умінь і навичок, особливо в роботі над текстом художнього твору, під час його аналізу. Учитель продумує й обирає колективні, групові чи індивідуальні форми роботи.

Комунікативна функція. Методика викладання будь-якої теми забарвлюється постаттю вчителя. Зокрема його комунікативними вміннями, застосуванням методичних прийомів, порівнянням з іншими темами. Комунікативні здібності педагога В.Сухомлинський вважав одними з найважливіших у професії вчителя. Він писав: “Якщо спілкування з багатолюдним колективом приносить вам головний біль, вам краще працювати на самоті або з двома-трьома друзями, ніж поряд з великою групою товаришів; не вибирайте своєю професією вчительську працю” [18, 241]. Адже “без постійного духовного спілкування вчителя і дитини, без взаємного проникнення в світ думок, почуттів, переживань немислима емоційна культура як плоть і кров культури педагогічної” [14, 15].

Дослідницька функція діяльності вчителя (або гностична). Василь Олександрович писав: “Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [11, 421].

Словесник аналізує результати своєї діяльності, мовні, літературні і мистецькі явища, вивчає психологічні особливості своїх учнів, їх читацькі

інтереси, узагальнює свій досвід, вивчає досвід колег, експериментує, впроваджуючи нові форми й методи роботи.

Учитель до того часу учитель, коли він самовдосконалюється, працює творчо. Василь Олександрович радив молодим директорам шкіл: “Якщо ви хочете, щоб педагогічна робота приносила вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося в нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежину дослідження” [11, 471].

У Павлівській середній школі, якою керував В.Сухомлинський, кожен педагог досліджував протягом року якусь одну з педагогічних проблем: поезія і її роль у духовному житті молодої людини; природа і естетичне виховання молодших школярів; формування морального ідеалу юнаків і дівчат; національні почуття і патріотичні переконання [10]. Учителі-словесники досліджували й такі проблеми: художнє сприйняття учнями тексту літературного твору та засоби його вдосконалення; шляхи піднесення культури мови старшокласників; читацькі інтереси учнів середнього шкільного віку. Вчитель, працюючи над певною педагогічною проблемою, нагромаджує конкретний матеріал, факти, які потім осмислює, аналізує, узагальнює. Такий систематизований матеріал стає основою його власного досвіду, яким він ділиться зі своїми колегами.

У Павлівській середній школі проблеми наукових досліджень вчителів розглядалися на засіданнях педагогічних рад, на засіданнях психолого-педагогічних семінарів, на методичних радах. Прикладом величезної глибокої дослідницької діяльності вчителя є педагогічна спадщина Василя Олександровича.

За глибоким переконанням педагога вчитель має захопити учнів своїм мудрим словом, багатством знань, любов'ю до людей, власною педагогічною працею. Адже вчитель – це не тільки організатор навчально-виховної роботи, він справляє великий вплив своїми моральними чеснотами на становлення особистості: “... щоб мати моральне право виховувати справжню людину, треба самому бути справжньою Людиною, жити правильно, любити людей, берегти свою гідність патріота, громадянина, трудівника, сина або дочки, матері або батька. Якщо ваше слово етичного повчання співзвучне з вашим внутрішнім духовним світом, одухотворене вашими переконаннями, воно, як магніт, притягує тих, хто втратив віру в людину, ви станете для них опорою і провідним вогником” [18, 155].

Отже, учителю-словесникові на уроках української літератури належить розв'язання освітніх, виховних і розвивальних можливостей учнів.

Список використаних джерел

1. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Майстерність учителя-словесника. – К.: Радянська школа, 1963. – 188с.
 2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Отдельные произведения: В 2 т. – М.: Учпедгид, 1939. – Т.2. – 287с.
 3. Любов до рідного слова // ЦДАВО Ф 5097, Опис 1. – Спр.617. – 47 арк.
 4. Острогорский В.П. Беседы о преподавании словесности. – СПб, 1885. – С. 1-14.
 5. Педагогічна думка 1967-1968 / ПМС Кн. 1848 Ру 620. – 101 арк.
 6. Побірченко Н. С. Учитель – добра і розуму повелитель (Громадівці про роль учителя у національному вихованні підрастаючого покоління) // Учитель. – 2000. – №4-6. – С.39-43.
 7. Про культуру слова, знання і всебічний розвиток вихованців // ЦДАВО, Ф. 5097, Опис 1. – Спр. 928. – 19 арк.
 8. Протокол психологічного семінару за 13 листопада 1968 року. Доповідь В. О. Сухомлинського “Виховання любові до рідної мови” / ПМС КН. 1839 РУ 611/. – 54 арк.
 9. Протокол психологічного семінару за 9 жовтня 1968 року. Доповідь В.О.Сухомлинського “Виховання почуття особистої моральної гідності в учнів” / ПМС КН. 1839 / РУ 611. – 54 арк.
 10. Протоколи психологічного семінару Павлиської СШ 1968-1969 н.р. / ПМС КН 1839 Ру 611. – 54 арк.
 11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.2. – С.389-421.
 12. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.1. – С.209-396.
 13. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – С.567.
 14. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – С.32.
 15. Сухомлинський В.О. Слово про слово // Радянська Україна. – 1964. – 16 січня.
 16. Сухомлинський В.О. Суспільство і вчитель // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 113-114.
 17. Сухомлинський В.О. Учитель і діти // Радянська Україна. – 1964. – 26 листопада.
 18. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.2. – С.148-408.
 19. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения в 2 т. – М.: Учпедгиз, 1959. – Т.1. – 237с.
- Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибрані твори: У 2 т. – К.: Радянська школа, 1983. – Т.1. – С. 192-472.